

ili onkraj različitih područja iskustvene znanosti, [...].” Pogled unaprijed, pak, otvara se kroz osvjedočenje da “duh znanstvenog shvaćanja svijeta u sve većoj mjeri prožima različite oblike privatnog i javnog života, nastave, odgoja, arhitekture, te pomaže voditi gospodarski i društveni život prema racionalnim principima. *Znanstveno shvaćanje svijeta služi životu i život ga prihvata.*” Naposljetku, knjižicu dovršava izvrsna rasprava Borana Berčića, autora naše jedine sustavne studije logičkog empirizma, “Logički pozitivizam i metafizika – 76 godina kasnije”, dopunjena prikazom dodatne literature.

Tihomir Vukelja

Zavod za povijest, filozofiju i sociologiju znanosti
Fizički odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet
Bijenička cesta 32, HR-10000 Zagreb
tvukelja@phy.hr

Davor Pećnjak, *Aspekti osobnog identiteta*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Biblioteka Scopus, Zagreb 2006, 113 str.

Veliki broj rasprava iz filozofije uma bavi se prirodom osobnog identiteta. Stoga je prije svega potrebno odrediti u čemu se sastoji problem osobnog identiteta. Problem nije lako definirati, no možemo reći da se osobni identitet bavi pitanjima o nama samima kao ljudima ili osobama. Ne postoji samo jedan problem osobnog identiteta, već cijeli niz različitih problema, oblikovanih u pitanja poput: što čini osobu upravo tom osobom, što čini osobu istom osobom kroz vrijeme, te što je osoba? Iako su sva ta pitanja izuzetno zanimljiva, ipak u samoj srži diskusije o osobnom identitetu obično leži pitanje: što me to čini istom osobom kroz vrijeme? Ja pretpostavljam da sam ista osoba kao što sam bila jučer, prije mjesec dana ili deset godina. No, uzmem li u obzir promjene koje su mi se dogodile tijekom tog vremena, mogu se zapitati: kako je to moguće? Što je to što nas povezuje s nama samima u prošlosti i što će nas povezivati u budućnosti? Što je to potrebno da bi ista osoba postojala kroz različita vremena? Odgovor na to i slična pitanja leži u uvjetima naše postojanosti ili, točnije, u kriterijima osobnog identiteta kroz vrijeme.

Upravo je pitanje identiteta kroz vrijeme središnji problem knjige *Aspekti osobnog identiteta* Davora Pećnjaka. Već nas u samom uvodu autor upozorava da će prikazati samo “jednu diskusiju u okviru analitičke filozofije”, te nas usmjerava prema gore navedenoj problematici postojanosti identiteta kroz vrijeme, ili preciznije, k pitanju: što je to što neku osobu koja postoji u nekom trenutku t_1 čini istom osobom u nekom drugom trenutku t_2 ? U traženju odgovora na to pitanje postoje neki aspekti (odatle i naziv knjige) koji se

moгу pomnije ispitati, poput tjelesnog kontinuiteta, psihološkog kontinuiteta ili pamćenja. U skladu s time, autor nam u nastavku nudi pregled najvažnijih filozofskih ideja relevantnih za rješenje problema postojanosti identiteta kroz vrijeme.

Od pojave Descartesa u 17. stoljeću, diskusijom o "svijesti" dominira dualistička ideja o umu (duši) kao neprotežnoj, mislećoj supstanciji povezanoj s fizičkim tijelom. Nakon toga, raspravu potiču, prije svega, reakcije na Descartesovo mišljenje, ali i na sve ostale forme dualizma općenito. Možemo reći da ovakav razvoj diskusije vrijedi i za problem osobnog identiteta.

Pećnjak pregled mogućih rješenja navedenog problema započinje uobičajenom tvrdnjom da se um kao nositelj mentalnih stanja i procesa može realizirati na materijalni ili nematerijalni način, te predstavlja Descartesa kao najpoznatijeg zastupnika ove posljednje ideje. Ukratko, Descartes je tvrdio kako su um i materija sastavljeni od dvije potpuno različite supstancije. Materija je protežna i od nje je sastavljeno ljudsko tijelo, dok je nematerijalna supstancija neprotežna, a od nje je sastavljen ljudski um ili duh. Upravo je ta nematerijalna supstancija ono što neku osobu čini upravo tom osobom. To je njezino jastvo. Taj se neprotežni, nedjeljivi entitet koji je nositelj psiholoških osobina obično naziva *kartezijanskim egom*, a ova se teorija obično naziva *dualizmom supstancija*. Ako prihvatimo tvrdnju kako je specificiranje kriterija osobnog identiteta, između ostaloga, određivanje nečega što bismo mogli smatrati dokaznom građom za osobni identitet, tada možemo ustanoviti kako nikakve dokazne građe o postojanju čisto mentalnih entiteta nema, te da kartezijanski ego, prema autorovim riječima, "otpada kao mogući kandidat za kriterij osobnog identiteta". Budući da se kartezijanski ego pokazao lošim kandidatom, Pećnjak se okreće traženju prikladnijeg. U nastavku knjige razmatra dva osnovna kriterija osobnog identiteta: fizički i psihološki. Potrebno je napomenuti kako se u raspravi i preciznom određivanju kriterija Pećnjak koristi misaonim eksperimentima – privlačnim i za ovaj problem uobičajenim metodološkim postupkom koji pokazuje kako postoje i neki malo drugačiji, logički mogući slučajevi koji ozbiljno narušavaju naše uobičajene zdravorazumske stavove.

Prema *fizičkom kriteriju*, biti istom osobom kroz vrijeme jednostavno znači biti istim biološkim objektom kroz vrijeme. Postoji nekoliko verzija fizičkog kriterija prema kojima je osoba ljudsko biće, tijelo, mozak ili pak centralni živčani sustav. Sve te verzije tvrde kako je osobni identitet kroz vrijeme uvjetovan postojanjem neke biološke stavke. Ipak, to ne znači da bilo koja od gore navedenih verzija tvrdi kako je osoba numerički identična s bilo kojim biološkim objektom. U ovom dijelu knjige prikazana je verzija fizičkog kriterija prema kojemu se identitet osobe sastoji od *prostorno-vremenske neprekidnosti tijela*, tj. tjelesni kriterij. U detaljnom i iscrpnom razmatranju tjelesnog kriterija, Pećnjak problematizira tu tvrdnju pomoću zanimljivog primjera čovjeka Ivana koji na večer normalno ode na spavanje, da bi se ujutro probudio potpuno karakterno drugačiji no što je bio. Mnogim preciz-

nim i pomalo tehničkim varijacijama tog istog primjera (u kojima Ivan nestaje, duplicira se ili pak ima tuđa sjećanja) otežava se mogućnost odgovora, no pitanje ostaje isto. Je li, bez obzira na neupitnu očuvanost prostorno-vremenske neprekidnosti, Ivan još uvijek ista osoba koja je bila do tog jutra? Izgleda da nije. Kako bi stvar bila još kompliciranija, Pećnjak uvodi i primjere u kojima imamo prostorno-vremenski diskontinuitet. U tim slučajevima Ivan nestaje na kraće vrijeme, nakon čega se pojavljuje naizgled fizički i karakterno neizmijenjen. No racionalno je upitati se je li to ona ista osoba koja je bila prije negoli je nestala? Budući da je prema fizičkom kriteriju prostorno-vremenska neprekidnost nužna za reidentificiranje osobe, morali bismo reći kako Ivan, bez obzira na to što je naizgled nepromijenjen, nije ista osoba. No problemi za tjelesni kriterij ne prestaju ovdje. U nastavku Pećnjak iznosi poznate Shoemakerove prigovore tjelesnom kriteriju. Shoemaker u misaonom eksperimentu poznatijem kao “transplantacija mozga”, opisuje slučaj u kojemu su dvojici muškaraca Brownu i Robinsonu (Pećnjak ih naziva hrvatskim imenima Novak i Bošković) nehotice zamijenjeni mozgovi pri operaciji. Taj primjer pokazuje kako je tjelesni kriterij pogrešan, te da je možda bolje okrenuti se psihološkim činjenicama o osobama u prosuđivanju osobnog identiteta.

U pokušaju formuliranja psihološkog kriterija, Pećnjak predlaže ispravljeni fizički kriterij. Naime, budući da je tjelesni kriterij suočen s mnogim problemima, možda je bolje oslabiti zahtjev za prostorno-vremenskom neprekidnošću cijeloga tijela i okrenuti se k zahtjevu za *prostorno-vremenskom neprekidnošću mozga*. Zbog svoje razumske i misaone funkcije, mozak se obično ističe kao sjedište ljudskog identiteta, pa ako je već neplauzibilno vjerovati da je naše tijelo ono koje određuje naš identitet, bolje je pomaknuti se k uvjerljivijem kandidatu, a to je mozak. Ova je ideja vidljiva u teorijama Thomasa Nagela koji tvrdi da smo mi esencijalno naš mozak i Johna Perrya koji tvrdi da je ljudsko biće živo ljudsko tijelo. Perry također nudi “teoriju o ljudima” koja predstavlja apstraktni okvir u kojem možemo raspravljati o problemu osobnog identiteta. Ipak, i ovdje mogu postojati problemi i to u slučajevima kada ne znamo je li određeni entitet i dalje isti mozak kao i prije.

U poglavlju o *psihološkom kriteriju* razmatraju se dvije ideje: da se identitet osobe zapravo sastoji od njezine memorije (Lockeova teorija) i modificirana Parfitova verzija da se identitet osobe kroz vrijeme sastoji u zadržavanju veza psihološkog kontinuiteta između osoba u različitim vremenskim razdobljima. Ta je veza sastavljena od niza lanaca koji povezuju direktne psihološke veze, poput onih između iskustva i zapamćivanja, te onih između iskustva i dosjećanja. No budući da se koncept memorije pokazao u najmanju ruku problematičnim (najpoznatiji je Butlerov prigovor cirkularnosti), Shoemaker je uveo izmišljeni pojam *quasi-memorije* koja je jednaka kao i uobičajena memorija, osim što za nju nije nužno da pripada osobi koja je se prisjeća. Pećnjak nadalje uvodi i jedan od najpoznatijih protuprimjera psihološkom kriteriju, točnije, primjer iz članka Bernarda Williamsa koji želi pokazati kako misaoni

eksperimenti u kojima se tvrdi da je “zamjena tijela” konceptualno moguća (iako se slaže s tom mogućnošću) i nisu baš tako uvjerljivi kako se to čini na prvi pogled. Williams naime tvrdi kako svatko od nas može predosjećati brigu samo za svoja buduća iskustva, a ne i tuđa, te da je upravo to ključno svojstvo identiteta kroz vrijeme. Na primjer, ako znate da ćete biti mučeni, razumno je da se bojite tog događaja. Ali ako znate da će netko drugi biti mučen, a da vi nećete, vaš stav će biti znatno drugačiji, bit će manje osoban. Kako bi to pokazao, Williams iznosi dva različita načina gledanja na eksperiment u kojem se dva tijela “zamjenjuju”, tj. povezuju s drugim mislima, karakterom i sjećanjima, te u skladu s time i probleme koji nastaju u pitanjima vezanima za osobni identitet. Iako su ta dva slučaja potpuno jednaka, te opisuju dvije potpuno jednake situacije, Williams nas na kraju uspijeva uvjeriti kako bismo u jednom slučaju trebali zaključiti da je osobni identitet određen psihološkim, a u drugom tjelesnim kriterijem.

Nakon niza misaonih eksperimenata kojima se ispituju naše intuicije, Pećnjak razmatra i poznate stvarne slučajeve iz psihijatrije koji se obično nazivaju “višestruka ličnost”, što je, smatram, posebno zanimljiv dio ove knjige. Osnovno je pitanje, nalazimo li zaista kod ljudi koji pate od pojave višestruke ličnosti više osoba ili je to jedna osoba koja ima određeni mentalni poremećaj. U pokušaju odgovora na to pitanje, razmatra se slučaj djevojke Christine Beauchamp, koji je opisao američki neurolog Morton Prince, a koja je osim “svoje”, pod hipnozom pokazivala i tri dodatne, karakterno različite osobnosti. Za razliku od Kathleen Wilkes koja smatra da u tom slučaju možemo reći da imamo posla s više osoba, Pećnjak tvrdi da je u slučaju Beauchamp prisutna samo jedna osoba kod koje je neki traumatični događaj uzrokovao to specifično psiho-neurološko funkcioniranje mozga. Na kraju, možemo zaključiti kako autor zastupa stav da psihološki kriterij najbolje opisuje problematične i neproblematične slučajeve u vezi osobnog identiteta.

Knjiga predstavlja vrijedan doprinos ovoj tematici, posebice na hrvatskom govornom području u kojem nedostaje filozofske literature ovoga tipa. Premda je knjiga pisana jasno i detaljno, ipak mi se čini kako je malo primjerenija čitateljima koji već posjeduju opći i povijesni uvid u problematiku osobnog identiteta (iako to nije nužno nedostatak). U svakom slučaju, ovo je korisna, jasno pisana i pažljivo argumentirana knjiga koju je potrebno preporučiti svima koji žele produbiti svoje znanje o ovoj tematici.

Jasmina Čelica

jasmina.celica@pu.htnet.hr